

Strömsholm. : En gammal kulturhård.

Bäckström, Anders Gustaf,

78 Egc Br. Strömsholm

+

Bäckström, A. G.

Under
Folksam
(Bor)

Strömsholm

En gammal kulturhärd

Reklam-Tryckeriet, Köping.
1922

Strömsbolm

En samling af

Kungl. biblioteket

0 0000 000011171

När man ser de ålderdomliga husen på Strömsholm, märkes genast, att platsen är mycket gammal, men att platsen äger ett av de äldsta skolväsen i riket torde ingen ana. Och dock är det så. Redan 160 år före skolstadgans tillkomst finner man upprinnelsen till en skola för stallbetjänernas barn därstädes.

Den om skolväsendet så högt förtjänste konung Karl XI vistades ofta på Strömsholm hos sin moder Hedvig Eleonora, och som gosse undervisades handär. Tanken på, att den undervisning, han mottog, ingalunda motsvarade de fordringar, som böra ställas på en konungason, mögnade hos Karl XI den åsikten, att också folkets barn borde erhålla någon kunskap. 1686 års kyrkolag, som påbjöd folkundervisning, borde få räknas som den första skolstadgan i stället för 1842 års stadga, som intager detta rum.

Sommaren 1680 firade konungen och hans gemål, den hulda drottning Ulrika Eleonora från Danmark, sin smekmånad på Strömsholm. Då synes av gamla handlingar, att skolan tillkommit. Man tror, att denna äldsta skola var belägen väster om järnvägen i den s. k. Oxhagen. Murarna synas ännu kvar. Sedermera flyttades skolan till salen i den nuvarande lärarebostaden. 1844 tillkom på stuteriförvaltningens initiativ det skolhus, som ännu begagnas.

Till lärare vid den år 1680 nyinrättade skolan utsåg Karl XI pastor Johan Lövenbaum, son till bokhållaren för Kungsörs och Strömsholms stallstater. Han hade studerat i Upsala och var en tid huspredikant hos landshövdingen i Örebro, Reuterkrantz. Vid Strömsholm fick han icke allenast på sin lott att undervisa, utan måste också tjänstgöra som predikant på slottet, när konungen eller änkedrottningen det önskade. Han beskrives som en utmärkt präst och lärare med "flit, redlighet och ordningssinne". Konungen satte stort värde på honom och var en av dennes förtrogna vän-

ner. Lövenbaum blev efter några års tjänstgöring på Strömsholm kyrkoherde i Säby, undanbad sig kallelse till Kolbäck men lät slutligen övertala sig att bli kyrkoherde i Svedvi 1696. Han avled därstädes 1711.

Efter honom blev lärare 1686 Johan Möllner, som var född på Mölntorps gård i Säby. Denne var förut informator hos stallmästare Reuterkrantz, som i Möllner fann en utmärkt lärare, som även skulle tjänstgöra som predikant för Strömsholms befolkning. Genom konungens ynnest blev han komminister i Kungs Barakarö 1690. Atnjöt stort förtroende hos konungen, blev inte gammal; avled redan 1692.

Samuel Mohrmareus blev 1690 lärare och slotts-predikant genom förordnande av konungen. Han prästvigdes detta år efter en examen, som biskop Carlsson i Västerås ansåg så god, att han därmer förtjänade magisternamnet. Verksamheten blev här kortvarig. Redan 1694 benådades han med kungl. fullmakt på Björksta pastorat, men dog omedelbart efter tillträdet och är begravnen i Västerås.

Den fjärde läraren hette Olof Markus, som tillträdde lärarebefattningen 1694. Han hade gått i skola i Västerås och sedan vid universitetet. Var endast 3 år lärare och predikant, ty redan 1697 benådades han med kyrkoherdebefattningen i Fläckebo. Även han gick snart hädan; redan 1699.

Efter denne kom Lars Sahlin 1697 genom förordnande av biskop Carlsson. Även han hade studerat i Upsala. Denne syns inte blott vara präst och lärare. Han måste även förrätta andra statens sysslor, klagade därför hos konung Karl XII, som var i Polen. Då lönen endast var en stalldrängs, ville konungen ihågkomma honom med pastorat, synnerligast som änkedrottningen satte stort värde på Sahlin.

1710 finna vi Daniel Boethius som lärare och präst. Han var son till prosten Boethius i Mora, som efter en skiftande levnad, delvis i fängelse, slutade sina dagar på Västerkvarn i Kolbäck. Därav förklaras nog, att sonen kom i beröring med höga vederbörande på Strömsholm och fick läraretjänsten. Han blev kyrkoherde i Säby 1718, i Kolbäck 1727, avled redan 1729 och begravs i sin faders grav.

Redan av denna korta uppsats framgår, att undervisningen vid Strömsholm var väl ordnad, innan socknarna omkring hade någon som hälst sådan.

*

I min förra uppsats berättade jag något om skolväsendet vid Strömsholm från dess början 1680 till och med år 1718. Under denna tid hade 6 lärare tjänstgjort. Den sjunde läraren hette Nils Sundell. Han kom 1719 och stannade kvar till 1727, då han blev pastor i Säby och sedan i Bro. Under sin tjänstgöringstid på Strömsholm klagade han över tryckande nöd, vadan denna befordran hälsades med glädje. Efter honom kom Johan Girelius, som stannade kvar till 1761, då han blev kyrkoherde i By. Under hans tid blev år 1741 det vackra slottskapellet färdigt genom drottning Ulrika Eleonoras d. y. försorg. Girelius måste då mera ägna sig åt det prästerliga kallet med någon tillökning i lönen. Dåvarande stallmästaren, greve Horn, ansåg tjänsten obehöblig och ville i stället ha tre stallbetjänter till i stuteristallet. Lärareverksamheten skulle dock upprätthållas och vid Girelius flyttning blev Gabriel Malmberg pedagog vid skolan. Han var mycket sjuklig, led av "vattensot" och dog 1779. Malmberg efterträddes av Lorentz Vesterblad från Moheda i Småland. Han stannade kvar till sin död 1805. Efter honom förordnades till lärare Carl Brantingson, som var kvar till 1814, då han flyttade som komminister till Säby. Hittills hade visserligen enkla instruktioner följts. År 1813 är emellertid ett bemerkelseår i skolans historia. Då fastställdes av k. m:t en instruktion för undervisning i icke mindre än 26 rätt långa moment. Innehållet är i korthet:

1) *Undervisningen fördelas på 2 terminer, vårt från 14 jan. till 14 juli, hösttermin från 1 sept. till 14 december.*

2) *Läraren undervisar utan betalning alla fattiga barn, men de förmögna böra "visa läraren någon erkänsla". Under ferierna skall han genom förhör göra sig förvissad om, att de ej glömma bort det inlärd.*

3) *Förteckning över de skolpliktiga barnen skall*

upprättas ur kyrkboken och sönd. före den 14 januari uppläsas i Strömsholms slottskyrka

4) Läraren åligger, om barnen utebliver från skolan, att anmäla saken för vederbörande chef och förmän, som skola vidtaga åtgärder till barnens skolgång.

5) Barnen skola samlas i skolan kl. halv 8 och stanna i skolan till kl. 12, rast till kl. 2 och sedan skola till 5 utom nov., dec. och jan. då barnen sluta kl. 4. Onsdags- och lördagseftermiddagar lediga.

6) Läraren börjar arbetsdagen med salmsång, bön och bibelläsning samt avslutar den med bön och sång. Barnen tillhållas vara uppmärksamma, visa "vördnad, stillhet och andakt" under bönen". Någon gång kan barn få förrätta densamma.

7) Efter bön och bibelläsning sysselsättas barnen med sina läxor till halv 10 då de få en rast på en halv timma. Varje dag skola läxor givas barnen till hemarbete.

8) Barnen böra känna bokstäverna, innan de skickas till skolan.

9) Läraren meddelar en ren och tydlig innanläsning samt en felfri och säker stavning.

10) Läraren giver barnen ord att stava utantill.

11) Barnen få icke släpa och sjunga, när de läsa; skola läsa som de tala.

12) De skola lära sig läsa i olika böcker. "Vore väl, om någon fond kunde finnas till inköp av dylika böcker för att tillhöra skolan".

13) Under de 2 första terminerna böra barnen lära sig så mycket läsa, att de kunna "någorlunda hjälpa sig fram, uti vilken svensk bok det vara må".

14) När barnen lärt sig läsa, skola de börja med utanläsning i Lilla katekesen, hustavlan och förklaringar av "nyare Editioner m. m."

15) Läraren indelar barnen i s. k. "läselag", de som lära sig stava, ett "läselag", de, som lära sig ett och annat stycke utantill o. s. v.

16) "Skolmästaren" skall icke allenast lära barnen läsa, utan också lära dem förstå innehållet av det, som läses och visa det i "lydnad och utövning".

17) Barnen skola lära sig skriva en del på för-

middagen, en del på eftermiddagen. Sedan skriva efter lärarens diktamen.

18) En timma varje dag skola barnen läras räkna såväl i huvudet som skriftligen, från det enkla till svårare tal och sorter.

19) Lördagsförmiddagar undervisas i "fäderneslandets geografi" och "fäderneslandets historia", så att de må "lära känna sitt fädernesland, det de böra älska".

20) Vill något barn undervisas i latin, sker det med lärarens bifall på ledig skoltid.

21) Läraren skall göra sig underrättad, huru barnen sköta sig, då de icke äro i skolan samt under deras gång "dit och därifrån". De äldre barnen böra biträda med uppsikt härvidlag.

22) I nödfall skall skolaga begagnas. Läraren skall hos de unga inplanta vördnad för skaparen, trohet och lydnad mot överheten, aktning för samhällsordningen, kärlek till fäderneslandet, ömhet om sin heder, rykte och sinneslugn. De skola övertygas; att det goda belönas, men det onda straffas.

23) En skolmatrikel uppgöres, däri alla barn, som bevista skola uppskrivas var termin. Där skall stå föräldrars och barns namn, nummer på den termin barnen bevista skolan, födelseår och dag, läroämnen, fattningsgävor, flit, uppförande, försummade dagar samt slutligen en bredare kolumn till anteckning vid examen.

24) Församlingens kyrkoherde eller annan prästman skall hålla examen, därvid barnens framsteg antecknas i matrikeln. Examen bör också bevistas av någon tjänsteman på platsen samt föräldrarna.

25) Skolmästaren skall ock låta sig vårda om skolbarnens hälsa, tillhålla dem att vara rena och snygga, låta vädra skolrummet, tillse att barnen var måndags- och torsdagsmorgon beströ skolrummet med hackat granris.

26) Detta moment innehåller bl. a., att läraren bör förvänta sig en kraftig medverkan av föräldrar och "staternas förmän" och slutar med dessa vackra ord: "Han har samhällets dyrbaraste egendom sig om-

betrodd. Han befordrar mer än många andra både samtidas hugnad och eftervärldens gagn“.

Skolhistoriska forskare ha ansett denna "instruktion" vara ett dyrbart kulturarv från tider, då ännu ingen ordnad undervisning fanns. I Kolbäck, till vilken församling Strömsholm hör, finner man den första skolans upprinnelse så sent som 1837, dock fem år före skolstadgans tillkomst.

Omedelbart efter denna instruktions utgivning finnes kvar en utförlig skolstatistik, grundad på den nämnda "instruktionen". I examenskatalogen finnes med bokstäver antecknat barnens kunskaper, fattningsgåvor, flit och uppförande, varjämte i anmärkningskolumnen vederbörande examinator gjort intressanta anteckningar.

Katalogen innehåller också ett slutomdöme. Så skriver examinatorn, pastor Norberg, vid examen den 14 juli 1817, då Johan Olof Fagerlöf, sedermera komminister i Ryttern och Dingtuna, var lärare, följande: "I Herr stallmästare Schensons närvaro hölls i dag examen med de i Strömsholms skola befintliga barn. Utom några enda, vilka dels genom föräldrarnas vårdslöshet, dels egen tröghet, voro mindre försigkomna, läste alla de övriga mycket väl i bok och utantill Luthers och Svebilus katekeser, varförutom flere i skrivande, räknande, läsande i historien och geografin vittnade om sin lärares flit. Alla närvarande ägde ock gott vitsord i avseende på uppförandet" Dessa rader vittna tydligen, att stallbetjänters barn vid Strömsholms skola stodo på en högre kulturnivå än andra traktens barn.

*

I föregående uppsatser har jag skildrat undervisningsväsendet från dess början 1680 till 1818. Nu följer senare delen av utvecklingen. Tolv lärare hade hittills tjänstgjort. Den siste som nämndes, var Johan Olof Frycklöf. Efter honom kom 1818 Johan Broberg, som var född i Västerås 1791, student 1813, prästvigd 1815, först adjunkt i Ramnäs, sen lärare här till 1824, då han blev komminister i Ramnäs och Sura, därefter i Björksta 1828, dog 1837. Lärare Broberg synes ha varit en mycket nitisk sådan, att döma av protokollen. Så yttrar kyrkoherde R. Lindfors vid en examen: "År

1822 den 12 Juli hölls examen med scholbarnen vid Strömsholm, hvarunder enhvar ibland dem utmärkte sig gott och försvarligt i alla de delar, som ovan finnas antecknade. Deras lärare magister Broberg njuter samma bevis som alltid förut, om flit och oförtrutethet i sitt mödosamma kall. Herr Intendenten Sundell och Herr Doctor Flygare voro närvarande vid förhöret.“

Vid sin sista examen den 13 dec. erhöll han av kyrkoherde Johan Emanuel Axelsson följande vitsord: “Dessa barn hava i sina övningsämnen visat dels goda, dels medelmåttiga framsteg vid förhör för öppna dörrar, och hvarunder Herr Stallmästaren F. V. Schenson någon stund var närvarande. För Herr Scholmästaren Brobergs härigenom vitsordade möda yttrades till honom skyldigaste tacksägelse å den goda socknens vägnar.“

1825 ha vi åter en ny lärare. Han hette Anders Johan Lindberg, född i Falun 1794, student 1815, prästvigd 1817, pedagog 1824, dog redan 1828. Han fick även vackra vitsord för sin verksamhet. Följande skriftliga yttrande fälldes av examinatorn den 14 dec. 1825. “I Herr Stallmästare Schensons, Herr Intendenten Eric Sundvalls och Herr Lundströms övervaro hölls examen i Strömsholms schola den 14 December detta år. Den nya Läromethoden eller vixelundervisningen bevisar sitt stora värde redan därav, att scholan bevi-stats af en mängd barn, hvilka förut ej velat bevista den. Sjelfva Metoden utförd och använd af en skicklig Lärare som den nuvarande scholläraren magister Lindberg är, lofvar ock för det slagte, som nu bildas, äfvensom för de barn, hvilka framdeles komma att danas, en stor vinst för förståndet och för det moraliska uppförandet. Om uppmuntringar böra förtjenas att gifvas vid några tillfällen, så är det isynnerhet vid sådana, då frågan är, att underhålla en skicklig lärares mod och drift, att fortsätta värdigt, som han börjat och att bibehålla lärjungarna i sin muntra sinnesförfattning att fatta och att emottaga lärdom.“

Vid skollärare Lindbergs död övertogs läraregärningen vid Strömsholm av Anders Tägtström. Född i Falun 1799. Fadern bergsman. Blev student 1821, prästvigd 1825, pedagog i Strömsholm i febr. 1829“

död den 11 mars 1843. Han synes följa sina företrädare i nit och skicklighet att döma av detta utdrag: "1833 den 12:te December hölls Examen med Schol-Barnen uti Lancaster-scholan vid Strömsholm; varvid utröntes, att de flesta Barnen gjort utmärkta och berömliga framsteg uti alla de under Terminen förehafda ämnen, såsom uti innan- och utanläsning; sammanhängande förståndsfrågor uti Christendomskunskapen, Svensk Historia och Geographi, Statistik, Bibelförklaring, Räkna och Skriva m. m. och vittsordar detta Schol-Lärarens Herr Mag. Anders Tägtströms berömliga flit och utmärkta skicklighet för detta kall, hvilket äfven Öfversten, Ståthållaren och Riddaren m. m. Herr G. Liljenstolpe på Strömsholm samt andra, som öfvervoro examen, vid dess slut öppet förklarade.

Strömsholm, let supra.

På pastorsämbetets vägnar:

P. Wenngren

Past. Adj."

Studerars katalogerna närmare, ser man, att de äro upplinjerade av läraren mycket omsorgsfullt. Barnens och föräldrarnas namn samt bokstäver och siffror äro synnerligen väl gjorda av samtliga lärare. Barnens antal, som under 1820-talet var omkr. 20, ökades på 1830-talet till omkr. 40 och några år senare till omkr. 50. Inga andra barn än från Strömsholms slott och stuteri ha fått deltaga i undervisningen. Lärare Tägtströms sista examen hölls i dec. 1842, det år skolstadgan utkom, i närvaro av bl. a. ståthållare Liljenstolpe och prosten Häggman, som yttrade till protokollet: "Med största tillfredsställelse hafva undertecknad vid anställd examen, hemtat anledningar till erkänsla för den fortfarande lyckliga möda Läraren vid Strömsholms skola använder till uppfyllande av sina åligganden."

Naturligtvis var också barnens föräldrar närvarande vid dessa högtidliga examina. Flera skriftliga uttalanden vittna därom. Icke långt efter sin examen avled magister Tägtström. Under vårterminen 1843 synes Strömsholm vara utan lärare. Med höstterminen samma år börjar efterträdaren. Han hette Per Aron Ell-

ström, var född i Kolbäck den 19 mars 1811. Fadern var komminister därstädes, slutligen prost i Säby. Ellström blev student 1830, sedermera prästvigd och sin faders adjunkt 1840 och efter dennes död vice pastor i Säby en kort tid, tills han hösten 1843 tillträdde läraretjänsten vid Strömsholm. Han arbetade med nit och framgång till sin död 1860. Pastor Ellström var den siste skolprästen på Strömsholm.

År 1843 hade skolområdet utvidgats så mycket, att även barn från Strömsholms våg fingo bevissta stuteriets skola. Barnen indelades nu i cirklar. År 1844 icke mindre än nio, allt efter ålder och framsteg. För kunskaper och färdigheter voro följande rubriker uppställda i examenskatalogen: "Innanläsning, Biblisk Historia, Luthers Catekes, Lindbloms Catekes, Hustafan, Bönerna och Botpsalmerna. Psalmer, Christendomsbegrepp, Geographie, Svensk Historia; Skrifklass: I Sand. Med Krita. På Stentafla, På Papper efter tabeller, Afskrifter, Efter dictamen; Räkneklass: Förberedande räkneöfningar, Hufvudräkning, På Tafla; Flit, Uppförande".

Ser jag på skoldistriktet t. ex. för vårterminen 1851, är barnantalet då högre, icke mindre än 52.

Under magister Ellströms tjänstetid var 1844 ett bemärkelseår i skolans historia. Då tillkom det nuvarande skolhuset. Efter den tidens fordringar var det nog bra. Något avklädningsrum kunde icke komma ifråga. Det ansågs som onödig lyx. Och utan avklädningsrum var skolhuset, tills undertecknad med skolinspektören d:r Åströms hjälp fick ett sådant 1895. Sedermera ha dock såväl skolhuset som lärarebostaden med inspektörernas och stuteristyrelsens medverkan undergått åtskilliga förbättringar.

Magister Ellström, som sålunda var den siste skolprästen, efterträddes av examinerade folkskolläraren J. E. Sefvelin. Han förestod läraretjänsten till 1887, då han blev utnämnd till redogörare vid stuteriet och ridskolan samt kamrerare på slottet. Sefvelin fortsatte med dessa tjänster till sin död 1896. Något vitsord över lärarens nit och skicklighet förekommer icke mera i skolböckerna. Den nu levande generationen, som fått sin undervisning i Strömsholms skola från och med kamrer Sefvelins tid, kan ge sitt muntliga omdöme,

ehuru det mången gång ej kan överensstämma med verkliga förhållandet. Säkert är, att kamrer Sefvelin under 1860- och 70-talet, innan småskolan tillkom, fick slita mycket ont med ofta omkr. 70 barn av alla åldrar. Vid hans avgång tjänstgjorde som vikarie folkskollärarinnan fröken Klara Jansson till och med vårterminen 1892. Därefter vikarierade examinerade folkskolläraren Fr. Lybeck ett år. Undertecknad tillträdde ord. läraretjänsten höstterminen 1893 efter flera ordinarie anställningar i andra socknar. Då barnantalet under 1890-talet ökades årligen, så att det slutligen uppgick till ett 90-tal, måste skolan delas i två avdelningar, varav den lägre har skötts av biträdande lärarinna. Som sådan tjänstgjorde först under något år fru Vira Eklund i Västerås och sedan under 18 år fröken Alfrida Andersson från Orust. Dessa båda voro examinerade småskollärarinnor. Efter fröken Anderssons flyttning uppehölls tjänsten en kortare tid av vikarie och nu av ord. folkskollärarinnan fröken Anna Johansson fr. Stockholm. Småskollärarinnan heter Anna Åhmansson, är Strömsholmsbarn och har tjänstgjort sedan 1883. Hon är snart 60 år och skall avgå med pension den 1 jan. 1923.

Den gamla folkskolläraretjänstens avlöningsförmåner har fått bestridas uteslutande av stuterikassan enl. riksdagsbeslut. På 1880-talet blevo dessa för små, vadan de ökades från församlingen, som fick uppbara statsbidrag. Avlöningsförmåner från staten betraktas som personalens inkomster vid erläggande av skolavgiften. Enligt riksdagsbeslut 1909 äro dessa avlöningsförmåner satta på övergångsstat inom jordbruksdep. och komma vid nuvarande innehav. avgång att försvinna. Därmed försvinner den gamla skolan, som pågått sedan 1680. Den övergår då helt och hållet till församlingen och sannolikt har man här, som nu skett i övriga delar av Kolbäck, att vänta sig större skolbyggnader och läroanstalter med alla moderna inrättningar. Därmed begynner en ny tid i Strömsholms folkundervisnings historia, vartill kan räknas föreläsningsföreningen från år 1905. Folkbildningsintresset är stort. Undertecknad är ordf. och förest. för Västmanl. läns föreläsningsförbund sedan tio år tillbaka.

A. G. Bäckström.